

Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulmira>

e-ISSN 2757-9662

Umberto Eco'nun mimari göstergebilime bakışıyla Hacı Bektaş Veli Dergâhı / Müzesi üzerinden dört ana kapısının incelenmesi

Şeyda Çiçek*¹

¹*İstanbul Beykent Üniversitesi, Eğitim Enstitüsü, İletişim Sanatları ve Tasarım, İstanbul, Türkiye,*

*Sorumlu Yazar:
(seyda75cicek@gmail.com)

Araştırma Makalesi

Alıntı: Çiçek, Ş. (2024). Umberto Eco'nun mimari göstergebilime bakışıyla Hacı Bektaş Veli Dergâhı / Müzesi üzerinden dört ana kapısının incelenmesi. *Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi*, (5), 40-52.

Geliş : 02.08.2024
Revize : 20.09.2024
Kabul : 23.09.2024
Yayınlama : 30.09.2024

Özet

Gündelik hayatta yaşama alanları olan yapılar, içinde yaşayan insanların kimlikleriyle ilgili bilgileri verirken; söz konusu kimlikler ise tarihi ve kültürel künyeleriyle ilgili ipuçlarını vermektedir. Bu bilgi aktarım süreci şüphesiz iletişimin bir elemanıdır. İletişimin oluşabilmesinin şartlarından birisi de anlamın oluşmasıdır. Anlamın oluşumunda, kültürlerarası iletişimin ve toplumsal değerlerin yeri oldukça önemlidir. Bu bağlamda toplumsal göstergelerin en önemlilerinden mekânlar ve yapılar, kültürel künyeleri hakkında bilgi verirken, toplumsal görevlerini de yansıtan önemli göstergeleri içinde bulundurmaktadır. Umberto Eco'dan yola çıkarak, Hacı Bektaş Veli Dergâhı / Müzesi örneklemini incelenerek, mimari unsurlarından, 4 ana kapısını ve üzerinde kullanılan sembollerin sadece sayılar ile oluşturulmuş geometrik şekillerden sekizgen, üçgen, altıgen sembollerinin açılımları ve çözümlenmeleri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Göstergebilim, Yananlam, Düzanlam, Anlamlandırma,

Examination of the four main gates of Hacı Bektaş Veli Lodge / Museum with Umberto Eco's view of architectural semiotics

*Corresponding Author:
(seyda75cicek@gmail.com)

Research Article

Citation: Çiçek, Ş. (2024). Examination of the four main gates of Hacı Bektaş Veli Lodge / Museum with Umberto Eco's view of architectural semiotics. *Journal of Cultural Heritage Research*. 5(1), 40-52.

Received : 02.08.2024
Revised : 20.09.2024
Accepted : 23.09.2024
Published : 30.09.2024

Abstract

Structures, which are living spaces in daily life, give information about the identities of the people living in them, while these identities give clues about their historical and cultural identity. This information transfer process is undoubtedly an element of communication. One of the conditions for communication to occur is the formation of meaning. In the formation of meaning, intercultural communication and social values are very important. In this context, spaces and structures, which are among the most important social indicators, contain important indicators that reflect their social tasks while providing information about their cultural identity. Based on Umberto Eco, the sample of Hacı Bektaş Veli Dervish Lodge / Museum was analysed and the explanations and analyses of the octagon, triangle, hexagon symbols, which are geometric shapes formed only by numbers, of the architectural elements, the 4 main doors and the symbols used on them were made.

Keywords: Cultural Heritage, Semiotics, Consignments, Prosecutors, Signification,

1. Giriş

Yaşamını sürdürdüğü çevrenin bir elemanı olarak görülen insanoğlu, tabiatı meydana getiren parçaları kavraması ve anlamlandırması bakımından diğer canlı varlıklardan ayrılmaktadır. Yeryüzünde olan biteni beş duyu organıyla öğrendiği bilinmektedir. İnsanlığın dünyayı anlamlandırmaya başladığı sırada en fazla faydalandığı beş duyu organından birisi de görme duyusudur. İnsan, görsel hafızasıyla algıladığı olayları, olguları ve eylemleri fark ederek seçer ve onları anlamlandırarak yorumlamaya çalışır. Anlamlandırma ile yorumlama aşaması, insanı diğer canlılardan farklı kılan en önemli özelliklerden birisidir. Yaşadığı dünyayı öğrenen ve dünyadaki anlamsal bağlantıları çözümlmeye çalışan birey, yalnızca bilinen anlamları tekrardan meydana getirenin öznesi olmakla yetinmeyip, farklı anlamlar oluşturan bir özne olmayı da başarmıştır. Edebiyat, müzik, tiyatro, heykel, resim, gibi sanat disiplinlerinde oluşturulan eserlerin estetik biçimle anlamlandırılması sonucunda elde edilmişlerdir. İnsanoğlu, oluşturduğu bütün bu eserlerde manayı aramaya devam etmiştir.

Anlamın gerçekliğini açıklamayı amaçlayan bilimlerden birisi de göstergebilimdir. Yirminci yüzyılın ortalarında ortaya çıkan bu bilim dalı, anlamın katlarını ve oluşumunu belirlemek için çok çeşitli durumları kendi yöntemleri içerisinde açıklamayı ve incelemeyi amaçlamaktadır.

Göstergebilim, yalnız dilsel göstergelerin kullanıldığı metinleri değil, beraberinde dil harici göstergeleri de inceleme nesnesi olarak görmektedir. Geçmiş yüzyıllar öncesine dayanan bir yerleşim bölgesinin somut özelliklerinin yanı sıra, farklı kültürlerden gelen düşünsel anlamları da içermektedir (Rifat, 2020, 26-28). Kültür, tarihsel ve toplumsal gelişim içinde oluşan olgu ve olayların, maddi-manevi değerlerle beraber gelecek nesillere aktarılması olarak tanımlanabilir. Kültürün aktarımı; soyutlama, simge kullanma büyük ölçüde de dille dizge yaratarak gerçekleştirilir. (Doğan Topçu, 2005, 238).

Bu çalışmada, göstergebilimsel yaklaşımın temel terimleri kullanılmakta olup; işlev ile gösterge bağlantısı bakımından Umberto Eco, anlamlandırma süreci açısından ise Roland Barthes esas alınmaktadır. Çalışmanın merkezi olan Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nın¹ dört ana giriş kapısı, Eco'nun kuramsal düşüncesinin merkezindeki, anlamlandırmanın düz anlamlandırma ve yan anlamlandırma ikilisi esas alınarak çözümlenmesi yapılacaktır. Çalışmada bu düşünce ile göstergebilimsel yaklaşımla bir kültürel gösterge olarak seçilen tarihi ve kültürel miras niteliğindeki yapı araştırılmaktadır.

Bir görsel göstergenin tekrar anlamlandırılma aşaması; farklılıklarını ve benzerliklerini bulma, ayırma, en küçük öğelere inme, öğeleri karşıt ve aynı yönlerden değerlendirip, biçimleri ile sınıflamaları arasındaki bağlantıyı ve bağlantısızlıkları gruplandırma eylemidir. Bütün bu eylemleri, anlamsal, biçimsel ve obje boyutunda uzam ile zaman kavramlarından ayırmadan araştırılmasıdır.

Bu çalışmada Dergâhı'nın dört ana giriş kapısı; mimari bir kodlama olarak değil, görsel bir gösterge olarak incelenmektedir. Çalışmada kullanılan göstergebilimsel yaklaşıma göre gösterge, kültürel bağlamda kodlanmış olan, gösterilene gönderme yapan aynı zamanda da gösterilenin uygulama olarak var olmasını sağladığı işlevine karşılık gelmektedir. Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nın dört ana giriş kapısı, yapı olarak bir iletişim aracı kabul edilebilir mi? Ya da fonksiyonelliği mi bütünselliğine anlam katmaktadır? İletişim yönünden bakıldığında fonksiyonlar nasıl bir görsel ortaya koyar? Gibi sıralayabileceğimiz sorular çalışmanın ana izleğini oluşturmaktadır.

Çalışmada amaçlanan mimari öğelerin bir iletişim aracı olarak nasıl görev yaptığını göstergebilimsel yöntemler kullanılarak açıklanabileceğini göstermektir. Bu bağlamda incelenen yapı örneği gibi kültürel miras niteliği taşıyan yapıların yenilenmesi, korunması ve /veya yeniden aslına uygun olarak projelendirilip hayata geçirilmesi evresinde göstergebilimden de yararlanılabileceğini, farklı bakış açıları ile projelerin değerlendirilebileceğini göstererek literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Yürütülen bu çalışma 4 temel başlık altında değerlendirilecektir.

Bunlar sırasıyla:

- Giriş
- Bir Disiplin Olarak Göstergebilim
- Çözümleme Gereci Yönünden Göstergebilim
- Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nın Dört Ana Giriş Kapısının Göstergebilimsel Çözümlemesi.

Başlıkları altında konunun araştırılması planlanmıştır.

Çalışmada kullanılan yöntem; nitel araştırma yöntemleri ile gözleme dayalı olmasıyla beraber dilbilim ve göstergebilim metotlarından yararlanılarak araştırma süreci tamamlanacaktır. Kullanılan bu yöntem, farkı bir bakış açısıyla problemin çözülebileceğini, elde edilen bulgularla sonuç kısmında açıklanması planlanmıştır.

Araştırmada uygulanan yöntem ve dilbilimle göstergebilim metotlarının ileride bu tür araştırma ve proje çalışması yapmayı düşünen bireylere yeni bir bakış açısı getireceği öngörülmektedir.

2. Disiplin Olarak Göstergebilim

Göstergebilimin başlama noktası olarak görülen belirti (gösterge) terimini açıklayacak olursak: Gösterge, bireylerin birbirleri ile etkileşimde olabilmek adına uyguladıkları davranışlar, tercih ettikleri doğal diller, trafik işaretleri, görüntüler, müzik yapısı, resim, tiyatro, reklam, film, yazınsal eserler, moda, bir kentin düzenlenişi, mimarlık düzenlemesi, özetle iletişim düşüncesi içersin veya içermesin, çeşitli birimlerden oluşan anlamlı bütünü dizgesidir (Rifat, 2019, 11-15).

Gösterge denildiğinde ilk akılda oluşan şey araçtır. Dolayısıyla belirti (gösterge), bizi bir değerlendirmeyi ilk elden yapmaktan kurtarıp, bizlerin değerlendirme eylemimizin merkezine yerleşen bir kanal şeklinde isimlendirilebilir. Metafor oluşturarak bize bilgi veren farklı

¹ **Dergâh:** Bir tarikata mensup derviş, şeyh ve pirlere ait kurallarını uyguladıkları yerler. Alevi-Bektaşî erkânının öğretildiği okul (Gökbel, 2019, 215-216) bkz. Kimi yerlerde Külliye olarak geçmektedir. Ancak külliye ile dergâh farklıdır: **Dergâhlar** da dini anlamdaki

bilgilenme öncelik taşımaz. Önceliği; iyi insan olmak, ilk kendine sonra topluma ve evrene hizmet eden ahlaklı kimse olmasına yöneliktir. Bu bağlamda mimari manzumelere bakıldığında da dergâhlarda camiiler sonradan dahil edilmiştir.

cinsten bir film afişi veya trafik işareti gibi bildiriler de mevcuttur. Fakat bu bildirileri de algılayabilmek için dillerini bilmek gerekir. Kendisi o şey olmamasına rağmen, onu anımsatarak iletişime geçen her metafor, bir belirti-izdir (Barthes'ten aktaran Rifat 2021, 44-49; Akerson, 2019, 19-26; Güneş, 2013, 76).

Göstergebilim; bildirişim amaçlı tüm araçların birbirleri ile olan bağlarını inceleyen, göstergelerini araştıran bilimdir. Göstergebilimin yazıdan moda, matematik kalıplarından mimari mekanlara, heykelden resme, fotoğraftan filme bütün kültürel olguları içeren kapsamlı alanı vardır (Barthes'ten aktaran Erkman 1987, 8-11). İletişimin enstrümanı biçiminde de tanımlanabilen göstergebilimi, belirti oldukları açıkça görülen sözleri araştırmakla yetinmez, bütün kültür olaylarını gösterge sözleriymiş gibi değerlendirmektedir, bunu değerlendirirken de kültürün kaynağındaki iletişim kuramından yola çıkmaktadır. Göstergebilimin olguyla sıkça karşılaştığı disiplinlerden birisi de mimaridir (Eco'dan aktaran Erkman, 1987, 87).

Roland Barthes, toplumun oluşmaya başladığında, her kullanımın kendisinin belirtisi, izi durumuna evrildiğini öne sürmektedir. Umberto Eco ise genel olarak mimariye, iletişim olgusu gibi yaklaşılabileceğini söylemektedir. Örnek vermek gerekirse, çatalın bir gıdayı ağızına götürülebilmek amacıyla kullanılması, ilk başta görevin bir araçla yerine getirilmesi anlamındadır. Fakat gıdayı tüketen kişinin çatal tercih etmesi, onu seyredenlerin düşüncesinde, çatal kullanıcısının belirli prensiplere, kurallara uyum sağladığının da aktarımınıdır yani göstergesidir (Barthes'ten aktaran Erkman, 1987, 87).

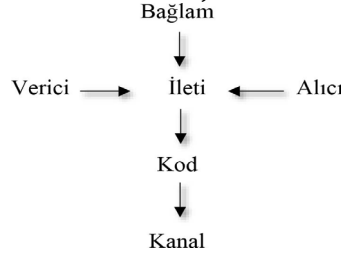
3. Çözümleme Gerci Yönünden Görsel Göstergebilim

Göstergeleri ve onların anlam ile olan bağlarını araştıran göstergebilim, 1970'li yıllardan bu yana görsel göstergelerin araştırılmasında önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Göstergebilim, anlamlama, anlam ve anlamın üretilmesi ile ilgilenmektedir. Bununla birlikte okuma aşaması olan göstergebilimsel çözümleme, belirtilerin (göstergelerin) özelliklerini inceleme, çözme, dağıtma, yapılandırma ve tekrar kurgulama hareketidir (Rifat, 2018, 29-36).

Dilbiliminin öncülerinden olan beraberinde göstergebilimin düşünürü olarak görülen Ferdinand de Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri* adlı eserinde, belirtilerin halk içerisindeki varlığını araştırarak göstergebilim olarak isimlendirdiği bu bilim, çağımızda çalışma kapsamını epeyce büyütüştür. Saussure'ün açıklamasında gösterge terimi ilk sıradadır. Gösterge (belirti-iz); kendisi haricinde farklı bir şeyi çağrıştıran, onun yerine geçebilen cisim, görüntü, sözcük ya da olguların bütünü şeklinde ifade edilmektedir. Saussure'ün oluşumunu açıkladığı göstergebilim, Roland Barthes, Charles Sanders Peirce, Louis Hjelmslev arkasından Algirdas-Julien Greimas'ın çalışmaları ile artık kuvvetli bir temele yerleşmiştir. Greimas ile Joseph Courtés 1976 senesinde çıkardıkları *Göstergebilim Sözlüğü*'nde yer verdiği tanımlamasında, göstergebilimi dil-dışı, dilsel belirtilerin meydana getirdiği anlamlarıyla anlam aşamalarını irdeleyen bilim dalı olarak ifade etmektedir (Greimas, Courtés 1979, 339, aktaran: Güneş, 2013, 77-78). Bu tanımlamadan yola çıkarak,

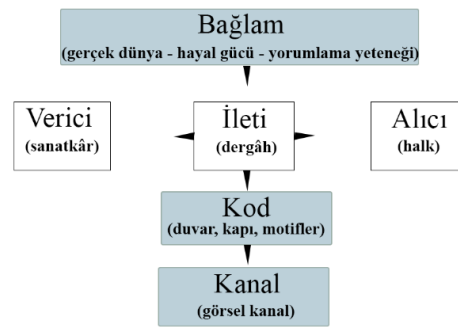
göstergebilimin objesinin yalnızca dilsel gösterge olmadığı, bununla beraber araştırma objesi olarak dil-harici unsurların da belirti olarak kabul edildiği görülmektedir (Karahan, 2004, 75-83). Göstergebilim ilk olarak anlam ile gerçek bağ kurmak, anlamlı gelen her duruma itinayla ilgi göstermek diyebiliriz. Bu bir tekst olabilir, ancak anlamlı her türlü beyan biçimi de olasıdır; film, amblem, eylem (Floch, 1990, 3, aktaran: Güneş, 2013, 78). Jean-Marie Floch'un da söylediği gibi göstergebilimi, farklı şekillerdeki izlerin birbiriyle alakalarını ve anlam ile ilgili yönlerini ele almaktadır. İnsan farklı şekilde gösterge kullanmış olsa da özünde bir anlamı alıcıya göndermeyi amaçlamaktadır (Günay,2002, 183, aktaran: Güneş, 2013, 78). Dolayısıyla göstergelerin bireyin iletişime geçmesindeki ana maddeyi oluşturduğunu göstermektedir. Başkaca gösterge çeşitleri ile farklı anlatım metotları olsa da amacın anlamın diğer tarafa aktarılması olarak görülmektedir. Bu aşamada Roman Jakobson'un iletişim tablosuna bakmak gerekirse; söyleyen öznenin alıcısına mantıklı mesaj gönderebilmesi için bir bağ, simge, bir belirtke (yazı, nota vb.) ve aracı-kanal (televizyon, radyo, kitap vb.) kullanmak durumunda olduğu görülmektedir (Güneş, 2013, 78).

Tablo 1: Roman Jakobson'un iletişim tablosu

Bu durum araştırmamızın içeriğini meydana getiren Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nın dört ana giriş kapısının göstergebilimsel çözümlemesi için de geçerli bir durumdur. Zanaatkâr da aynı bir dile gelen özne gibi karşı tarafa bir mesaj göndermek istemektedir. Jakobson'un iletişim tablosundaki mesajın Dergâhın dört ana giriş kapısı olduğunu varsayarak aşağıdaki tablo elde edilmiştir.

Tablo 2: Jakobson'un iletişim tablosundaki mesajın örneklem üzerinden çözümlemesi

Sanatkarın mesajı Hacı Bektaş Velî Dergâhı'dır. Mesajını hazırlamak için dışarıdan faydalanabileceği gibi, iç dünyasında hayal gücü ile yorumlama becerisinden de faydalanmaktadır. Mesajını oluştururken farklı motifler ve teknikler kullanır. Yapıtını oluştururken kullandığı

kanal görme organımız olan gözdür. Yani görsel bağlantıdır. Son olarak, halkın fark etmesine, anlamasına, görme ile değerlendirme kabiliyetine bırakmıştır (Berger, 2008, 7-11; Güneş, 2013, 78-79).

4. Hacı Bektaş Veli Dergâh'ının Dört Ana Giriş Kapısının Göstergibilimsel Çözümlemesi

Öncelikle Dergâhın Göstergibilimsel olarak çözümlenmesine başlamadan önce yapının kullanıcılarını tanımak, bu bağlamda Hacı Bektaş Veli Dergâh'ının tarihçesine bakmak faydalı olacaktır.

Hacı Bektaş, Horasan'a bağlı Nişabur'da dünyaya gelmiştir, asıl ismi Bektaş'tır. Babası Mûsâyü's-Sani oğlu İbrahim Sani olarak tanınan Seyyit Muhammed'dir. Hz. Ali'nin soyuna bağlıdır. Annesi, tanınmış âlim Ahmet Amil Nişaburi'nin kızı Hateme (Hatem)'dir. (Şener, 2010, 91). Hacı Bektaş Veli'nin soy seçeresi ile yol seçeresi birbirine karıştırılmıştır. Bununla alakalı çokça kütük bilgisi türetilmiştir. Lakin her iki kayıt bilgisinde de soyu Hz. Ali'ye kadar uzandığı görülmektedir. Bu verilere göre Hacı Bektaş Veli Ehlibeyt soyundandır. Ulaşılabilen sekiz soy seçeresinde de edinilen ortak bilgi neslinin İmam Musa Kazım-Ali ile Muhammed'e uzanmasıdır. Bu konu ile alakalı inceleme yapan bütün tarihçi, araştırmacı yazarların; Hacı Bektaş Veli'nin "evlad-ı resul ve seyid" olduğuna yönelik edindikleri bilgiler aynıdır.

Hacı Bektaş Veli'nin soy ağacına bakıldığında sırasıyla: Hz. Muhammed, Fatima'ül Zehra (Hz. Muhammed'in evladı, Hz. Ali'nin hayat arkadaşı), Hüseyin, Zeynel Abidin, Muhammed Bakır, Cafer'üs Sadık, Musa'yı Kazım'ın oğlu Seyit Muhammed al Mükerrrem, Seyit Muhammed'in oğlu İbrahim al Mucâb, İbrahim al Mucâb'ın oğlu Hasan al Seyit, Hasan al Seyit'in oğlu Mehdi al Seyit, Mehdi al Seyit'in oğlu Hüseyin al Seyit, Hüseyin al Seyit'in oğlu İbrahim al Seyit, İbrahim al Seyit'in oğlu Muhammed Sani al Seyit, Muhammed Sani'nin oğlu İshak al Seyit, İshak al Seyit'in evladı Musa'yı Sani al Seyit, Musa'yı Sani'nin oğlu İbrahim'i Sani al Seyit, İbrahim'i Sani, olarak bilinen, Seyit Muhammed'in oğlu Hünkâr Hacı Bektaş Veli (Özmen, 2010, 39-41; Tur, 2012, 429-430).

Pir'in adının tamamı: **Hünkâr Hacı Bektaş Al Horasanî**'dir. Doğduğunda **Bektaş** ismi verilmiştir. İlk adı ile yukarıda belirttiğimiz adlarını nasıl aldığı bilgisi sırası ile anlatıldığında; kimliği ve kişiliği ile ilgili özellikler anlaşılır olmaya başlayacaktır. Lakin şunu da belirtmek gerekir ki; Hacı Bektaş Veli hakkındaki elde edilen bilgilerin en eski kaynağı; *Menakıbname*, *menkıbe* ve onunla aynı zamanda yaşayanların aktardığı *söylencelerden* derlenerek günümüze aktarılmaya çalışılan belgelerdir. Dolayısıyla hakkında derlenen bilgilerin kesin bilgiler olduğu söylenemez (Öz. 2013, 18; Duran, 2007, 18; Gölpinarlı, 1958, XIX-XXV).

Bedri Noyan'ın *Velayetname* yazmalarına dayanarak aktardığı bilgiler arasında; Hacı Bektaş Veli'nin doğduktan altı ay sonra şahadet parmağını kaldırarak ilk dile getirdiği sözlerin Kelime-i Şahadet getirmesi olduğu bilgisidir. Bu bilgiler aynı zamanda Gölpinarlı'nın 1958 de kaleme aldığı *Velayetname* yazma eserinde de görülmekte fakat buradaki bilgide hangi yaş aralığında şahadet getirdiği bilgisi yoktur. Hacı Bektaş Veli'nin normal bir çocuk olmadığını anlayan ailesi onun iyi bir eğitim alabilmesi için yetkin bir hoca aramaya

başlamıştır. Ülke içerisinde yönetici vasfına sahip olan babası İbrahim Sani, arayışlar neticesinde Türkistan'ın 99.000 pirinin önderi Hacı Ahmed Yesevi emirlerinden Lokman-ı Perende'yi hocası olarak görevlendirmiştir.

Lokman-ı Perende ilk andan itibaren Hacı Bektaş Veli'yi gözlemleyerek onun farklı bir çocuk olduğunu görmüştür. Nitekim, eğitimler sırasında O'nun tutum ve davranışları, aktardıkları karşısındaki tepkileri bu farklılığı görmesini sağlamıştır.

Lokman-ı Perende okula geldiği bir gün; henüz dört yaşında olan Hacı Bektaş Veli'yi birisi sağında, bir diğeri solunda olmak üzere iki erin ona Kur-ân-ı Kerim'i öğrettiğini görür. Okul bu iki erin nuru ile nurlanmıştır. Lokman-ı Perende içeriye girdiği anda erler kaybolur. Bunun merakı içerisinde iken; Hacı Bektaş Veli, "*Hoca o iki nurlu zat kimler biliyor musun?*" der. Lokman-ı Perende, "*kimlerdir Bektaş söyler misin?*" şeklinde karşılık verir. Bunun üzerine Hünkâr; "*Sağımda oturan iki cihan güneşi ceddin Muhammed Mustafa'dır. Solumda oturan ise Tanrı Arslan'ı, inananların emiri Murtaza Ali'dir. Birisi bana zahiri bilgisini, diğeri bâtın bilgisini anlatarak Kur'an öğretirler*" diyerek açıklamıştır.

Başka bir gün, hocası Hünkâr'a, "*Bektaş, dışarıya çıkıp, bir ibrik su getir. Abdest alayım.*" der. Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli: "*Hocam nazar etsen de okulun içinde bir su çıkıp aksa, biz de su getirmek zorunda kalmamak*" şeklinde karşılık verir. Lokman-ı Perende cevaben şöyle der: "*Bizim buna gücümüz yetmez*" aldığı bu cevap üzerine Hacı Bektaş Veli ellerini kaldırarak dua eder. Hocası da duasına karşılık "*âmin*" der. Hacı Bektaş Veli ellerini yüzüne sürüp secdeye kapanır. Anında okulun ortasında su kaynağı oluşur, kapı yönünde su ilerlemeye başlar. Lokman-ı Perende Bektaş'ın alametini gördüğünde heyecanla "*Ya Hünkâr*" der. Böylece ismi "*Hünkâr Bektaş*" veya "*Bektaş Hünkâr*" olarak kalmıştır (Duran, 2007, 36-37; Gölpinarlı, 1958, 1-20).

Hacı Bektaş Veli'nin "*Hacı*" ismini alması ise Velayetname yazmalarında; Lokman-ı Perende'nin hacca gitmesi üzerine Arafta arkadaşları ile sohbeti esnasında "*bugün arife günü bizim evde pişi pişer olsa da yesek*" der. Bunu Hacı Bektaş Veli'nin hissetmesi üzerine bir tepsi hazırlatarak hocasının önüne sofrayı indirir. Lokman-ı Perende bunu anlar ve arkadaşlarına Hacı Bektaş Veli'nin mucizesi olduğunu, O'nun da beraberinde hac vazifesini yaptığını, beraber namaz kıldığını anlatır. Hacdan döndükten sonra da kutlamaya gelenlere "*asıl hacı Hünkâr Bektaş*" demesi üzerine Hacı unvanını alır.

Hacı Bektaş Veli'nin bu kerametlerini Horasan Erenlerine ve tüm herkese anlatan Lokman-ı Perende'ye inanmazlar ve "*O daha bir çocuk nasıl olur*" diye tepki gösterirler. Hünkâr Veli: "*Ben Kevser sakisi âlemlerin rabbi Tanrı'nın aslanı, velayet padişahı müminlerin emiri Hz. Ali'nin sırrıyım. Bizim aslımız ve neslimiz odur, bu çeşit kerametler bize mirastır. Bizden bunun gibi kerametlerin zuhur etmesine şaşılmaz. Çünkü Tanrı'dan bize verilen nasip budur.*" diye yanıtlar. Cevaben Horasan erenleri, "*Gerçekten siz Şahın sırrıysanız, onun nişanları vardır, gösterinde görelim.*" derler. Hz. Ali'nin iki nişanı vardır; ilki sağ elinin ortasında bulunan yeşil bir bendir. İkincisi ise alnında Zöhre Yıldızı olarak isimlendirilen bir ben vardır. Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli, sağ avucundaki yeşil beni gösterir. Sonrasında alnındaki Zöhre Yıldızı olan beni de göstermesi üzerine erenler yaptıkları hatayı fark edip af dilerler. Bu olay neticesinde Pir Hünkâr Hacı

Bektaş'ın peygamber sülalesinden gelmesinden dolayı "Seyit" kabul edilir. Bu nedenle "Veli" ismini almıştır. İsmi sonundaki "Horasanî" ismi de onun nereli olduğunu belirten bir nitelik olmasından dolayı ekledikleri aktarılmıştır (Gölpınarlı, 1958, 1-20; Tur, 2012, 429-433).

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'da Türk sazını tasdiklediğini ve Türk dilini, yazdığı menkıbelerde kullanmayı seçen bir Veli olduğu da kayda değer bilgiler arasında yer almaktadır. Ayrıca, Arap olmadığına yönelik bilgilerinde konusu geçen menkıbeler ve söylencelerden bugüne aktarılmış bilgiler arasında bulunmaktadır. Lakin bu yazılı menkıbeler ve söylenceler ayrı parçalar olması sebebiyle tam bir bütünlük yoktur. Bu bağlamda Hacı Bektaş'ın doğum ve ölümüyle alakalı kesin bir bilgi olmadığı için tartışmalıdır. Ve yaşamında gerçekleştiği aktarılan bu sıra dışı, mitsel, destansı bilgiler menkıbelerden elde edildiği için kesin bilgiler olmamakla birlikte teyide muhtaç aktarımlardır. Ede edilen bilgiler neticesinde kimi makalelerde vefat tarihinin (Bektaş H. 723) (M. 1323) veya (Bektaşîye: H. 738) (M. 1337) yılı olarak kaleme alınmıştır. Görüldüğü gibi bu tarihlerin hepsi belirsizdir.

On üçüncü asrın ilk döneminde Moğol Harekâtı ve çeşitli gerekçelerle Horasan'dan Anadolu'ya göç eden Erenleri, Türk Selçukluları zamanında isminden çokça söz edilen topluluktur. Hacı Bektaş Veli bir Horasan Ereni'dir ve Hacı Ahmed Yesevî'nin dervişidir. Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesinde oldukça etkisi olan Horasan Erenleri içerisinde Hacı Bektaş Veli'nin önemi büyüktür.

Günümüzde Hünkâr Hacı Bektaş Veli el Horasanî hakkında elde edilen bilgilerin çoğu Hünkâr Veli'nin izinden giden taliplerinin desteği ile toparlanarak oluşturulmuş olan 'Hacı Bektaş-î Velî Velâyâtname'si'dir. Gerçek ismi Muhammed Bektaş'tır, temel kaynakçalarda, vakıfnamelerde Hacı Bektaş şeklinde geçmektedir. 'Hünkâr' takma ismi genellikle Bektaşilikle alakalı kaynakçalarda geçmektedir.

Hacı Bektaş-î Velî Velâyâtname'si; Hacı Bektaş Veli ile öğretisi hakkındaki çalışmalarda temel kaynaktır, ayrıca ritüelin geçmişine dair önemli bilgiler içermektedir. Goerge Jacob'tan bu yana Velâyâtname üzerinde çokça araştırmacı çalışma yapmıştır. Bu çalışmalardan ilk olarak, Erich Gross'un Almanca çevirisidir. Diğeriyse Sefer Aytekin'in düz yazı şeklinde, yazma eser üzerine hazırladığı çalışması olup, üç cilt olarak yayımlanmıştır. Abdülbaki Gölpınarlı, bu yazma eseri temel olarak tıpkıbasımıyla birlikte 1958 tarihinde yayınlamıştır (Kardaş, 2019, 107; Ocak, 1996a, 472, aktaran: Tansü, Çerkezoğlu, 2021, 23-24). Hakkında derlenen bilgilerin kesin bilgiler olduğu söylenemez. Bu anlamda hakkında en eski ve detaylı eser: "Hacı Bektaş Velayetname'si" adlı, Firdevs-i Rumi (Uzun) tarafından yaklaşık H.1296-M.1878-79 tarihinde yazılan eserdir (Duran, 2007,18; Gölpınarlı, 1958, xix-xxv; Öz, 2013, 18).

Araştırmalar neticesinde, Hacı Bektaş Kütüphanesi'nde yer alan, 744 tarihinde (M.1328) kaleme alınan Velayetnamede; H. 640 (M. 1242) da doğduğu, H. 670 (M. 1272) tarihinde Anadolu'ya geldiğinin bilgisi yazmaktadır.

Ayrıca Hacı Bektaş Kütüphanesi'nde bir özgeçmiş de Nişabur'da Hicri 640 (M.1242) yılında doğduğu, hac görevini yaptıktan sonra 670 H. (M. 1272) senesinde

Suluca Karahöyük'e gittiği, 738 H. (M. 1337) senesinde çocuğu olmadan hayatını kaybettiği bilgisi yer almaktadır. Bu bilginin yer aldığı belgenin yazarının kim olduğu ve ne zaman kaleme alındığı belli değildir.

Ahmet Eflaki'nin hazırladığı "Menakib-ül Ârifin" isimli eserinde; Mevlana'nın 672 H. (M. 1273) senesinde ölümü, Hünkâr Bektaş'ın 670 H. (M. 1271) tarihinde Anadolu'ya gelerek Celaleddin Rumi'yle iletişim kurduğu, görüşükleri bilgisi mevcuttur. Yapıt, o dönemler içinde yazılması nedeniyle daha inanılır ve güvenilir bir kaynak gibi algılanabilir, fakat Mevlana'ya bağlı olması Eflaki'nin Hacı Bektaş Veli hakkındaki düşüncelerinde pek de tarafsız olamadığı gibi tarikat farklılığı olmasından dolayı da bir çekememezlik olması söz konusudur. Dolayısıyla nesnelliği olmayan, bir zamanı beyan etme durumu karşısında bu düşünülebilir.

Âşık Paşazade Tarihi dışında tüm kaynaklar, Hacı Bektaş Veli'nin Orhan Gazi'yle iletişim kurduğunu kabul etmektedirler.

Yeniçerilerin Hacı Bektaş Veli ile bağı tarihi bir gerçek olduğu ifade edilebilir. Tekrar 2 Bektaşî, 1 Mevlevî kaynakçaya göre; Anadolu'ya Hacı Bektaş Veli'nin geliş tarihi olan 670 H. (M. 1271) senesinde net biçimde bir örtüşme, birleşme görülür. İfade edilen bu tarihler bazı söylemler için çok önem taşımaktadır.

Ayrıca Hacı Bektaş Veli'nin 660 H. (M. 1261) yılında doğduğu, 723 H. (M. 1323) senesinde ölümü ile 63 sene yaşadığı yönünde söylentilerde mevcuttur.

Neticesinde Hacı Bektaş Veli'nin yaşamıyla alakalı ulaşılabilen bilgiler içinde verilen tarihler çeşitlilik göstermektedir. Bunun en önemli sebebi; o dönemin şartlarında yazılı kaynaklar, sadece menkıbeler ve söylenceler ile aktarılacak derlenen bilgiler olup, belli başlı eserler içerisinde kendisi hakkında bilgilere ulaşılabilmektedir. Bazı kaynaklarda 63 yıl yaşadığı, bazı kaynaklara göre ise 93 sene hayatta olduğu yönünde bilgiler olmasına rağmen bu konu ile alakalı net bir bilgiye ulaşmak çok da mümkün olmamıştır (Özmen, 2010, 39-44; Duran, 2007, 16-42; Gölpınarlı, 1958, 1-20).

Hacı Bektaş Veli'nin hayatı, Alevi-Bektaşî ritüeli içinde dört cümle ile anlatılır. Her cümlenin belli sözcüklerinin sayısal karşılıkları O'nun yaşamındaki bir olgu veya başka birisine zaman dizini (kronolojik) ile karşılık bulan harfler içermektedir. Bunlar sırasıyla:

- Hacı Bektaş'ın veladeti mürüvvet, "Hacı Bektaş Veli'nin doğması, ruhun cömertliği" 4 Arap harfi ile **mürüvvet** kelimesi,

Mim:40, re:200, ve:6, te:400 = 646'ya karşılık gelir, bu da ananevi kurallar yönünden doğduğu yıl olarak kabullenilmiştir (1248).

- Horasan'dan Rum'a gitmesi, reft. **Reft** karşılığı,

Re:200, fe:80, te:400 = 680 (1281)'dir. Bu değer onun kırk dört yaşındayken Anadolu'ya gidişinin yılı olarak kabul edilmektedir.

- Müddet-i ömür Muhammed'dir sureti. **Muhammed** kelimesi onun hayatta olduğu senelerin rakamını vermektedir.

Mim:40, ha:8, mim:40, dal:4 = 92'dir.

- Ölüm tarihi 738 (M.1337) dördüncü cümle ile dile getirilmektedir. "Bektaşîye tarih asvab-ı rihlet." Tümcede geçen **Bektaşîye** de **asvab-ı rihlet** de 738'e karşılık gelmektedir.

Be:2, ki:20, te:400, elif:1, sin:300, be:10, he:5 = 738'dir.

Elif:1, sad:90, vav:6, elif:1, be:2, re:200, ha:8, lam:30, te:400 = 738'dir (Birge, 1937, 153-156; Özmen, 2010, 44-45).

Doğduğu yer olan Horasan, coğrafi konum bakımından Türkistan coğrafyası olarak tanınan; Kuzey Afganistan ile İran'ın bir kesimi, Özbekistan, Kırgızistan ve Azerbaycan'ın bir kısmının ve Hazar Denizi'nin güney kesiminin bulunduğu coğrafi alanın adıdır.

Anadolu'da, Balkanlar'da, Ortadoğu'da ana vatanlarının "Horasan" olduğunu dile getirmek Alevi-Bektaşî toplumunun ortak durumu olup, kabullenmiş olmaları da ayırt edici önemli bir vasıftır. Alevilik-Bektaşîlik tarihinde Ali ismi gibi Hacı Bektaş Veli ismi de ritüelle bütünleşmiştir (Şener, 2010, 90-91).

Velayetname'nin titiz bir çözümlemesi, Hünkâr'ın hem Ahmed Yesevi hem de Kutbeddin Haydar ananelerini titiz biçimde muhafaza eden Haydarî lideri olduğunu², Elvan Çelebi, Aşık Paşazade ve Ahmed Eflakî'nin yapıtlarıysa O'nun -bir Vefaî şeyhi olan- Baba İlyas-ı Horasanî (*Baba Resûl*)'nin emiri olduğunu net olarak göstermektedir. Hacı Bektaş Veli büyük olasılık yaşamının sonuna kadar bu şekilde yaşamıştır. Bu durumda onun düşünüldüğü gibi ismini taşımasına rağmen Bektaşîliği kendisinin kurmadığı açıktır. Bu konuda tüm araştırmacılar fikir birliği içerisinde. Öyle ki Bektaşîlik on altıncı yüzyılın başlarında Balım Sultan'ın girişimiyle Haydarîliğin içinden ayrılarak Hacı Bektaş Veli namına kurulmuştur.

Tüm bu süreçte etkileyici olan olay, Hacı Bektaş Veli çevresinde oluşan ibadetin, Anadolu'da kendisinden çok önce de var olan ve göçler sonucunda bölgeye gelen Ahmed Yesevi, Kutbeddin Haydar, Dede Garkın inanışlarının ve sonuçta geniş bir dini-sosyal faaliyetin önderi olduğu halde Baba İlyas inanışını bünyesine almasıyla, Anadolu'daki tüm heterodoks Sufi yönelimleri simgeleyen konuma çıkmasıdır. Başkaca tüm lokal İslam öncesi kültürleri de çatısı altında benimseyerek birleştirici bir yapı oluşturmak için kendisini Anadolu Türk heterodoksisinin zeminine yerleştirebilmiş olmasıdır.

Bağdaştırıcı bu kültürün oluşumu, beraberinde mitolojik Hünkâr Hacı Bektaş Veli El Horasanî'yi aktarmaktadır. Şöyle ki; Hacı Bektaş Veli esas tarihsel görevini yaşadığında değil, Aynı Hz. Ali ile İsa hatta bilinen Sufi Hallâc-ı Mansur gibi ölümünden sonra yapacaktır. Dolayısıyla; Hacı Bektaş Veli hayattayken yapamadıklarını, hayata gözlerini kapattıktan sonra yapmıştır denilebilir (Öz, 2013, 214-215; Ocak, 2020, 261-276).

Hacı Bektaş Veli, insan sevgisini esas alıp, dinle vatan sevgisi üzerine hizmet vermiş bir evliyadır. Müslüman olmayanlara İslamiyet'i sevdirebilmek için hoşgörülle yaklaşır, Ehlibeyt sevgisiyle İslamiyet'i aşmıştır. Bu hoşgörü tavrını, yalnızca Müslümanlarla sınırlı olmayıp, bütün inanç ilişkili kimselere de sergilemiştir. "İncinsen de incitme, düşmanın dahi insan olduğunu unutma, yetmiş iki milleti bir gör" ifadelerinde tüm evreni içine alan hoşgörü düşüncesi net bir şekilde görülmektedir.

Hacı Bektaş Veli'yi antropolog ve gönül filozofu olarak da nitelendirebiliriz. Dış görünüşten ziyade iç

güzelliğini önemseyen Hacı Bektaş Veli, bireyi; "bilen, çalışan, inanan" varlık şeklinde değerlendirmiştir. İnsanlığa doğru ilerleyen yolu aydınlatmış, Türk-İslam tarihî yaşamına oldukça geniş hizmetlerde bulunmuş, büyük Hak dostu olup, birçok eseri olduğu bilinmektedir. Eserlerin bazılarının yalnızca adlarından bahsedilmiş ancak yapıtlar kayıptır. Yayınlanmış yapıtlarında O'na ait olduğuna dair net bir veri olmamakla birlikte; *Şathiye*, *Makâlât*, *Fevaid*, *Malâkât-ı Gaybiyye*, *Kelimat-ı Ayniyye*, *Hurdanâme*, *Fatiha Tefsiri*, *Uss-ül Hakika*, *Besmele Tefsiri* en bilindik yapıtlarıdır (Tansü, Çerkezoğlu, 2021, 44-45).

Bektaşîliğin 'pir evi' olarak bilinen dergâhın tarihi geçmişi karmaşık bir yapıya sahiptir. On üçüncü asrın ortalarından yirminci yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan çok geniş zaman kavramı içerisinde oluşumunu tamamlamış bu bina topluluğu, tüm özellikleriyle birlikte çağımıza kadar gelebilen ender yol (tarikat) dergâhlarından ve Türk mimarisinde de oldukça önemli bir yere sahiptir.

Dergâhın bazı bölümlerinin yapım tarihleri, yapanların künyeleri ve süreç içerisinde geçirdikleri değişimler ile ilgili yeterince aydınlatıcı bilgiye ulaşılamamaktadır. Nevşehir'in Hacibektaş ilçesinde yer alan dergâh tüm inanç mensupları tarafından ziyaret edilmektedir. Hacı Bektaş Veli Dergâhı Nevşehir'e atmış kilometre uzaklıkta bulunan Hacibektaş ilçesindedir. İlk dönemler mütevazî bir kuruluş olduğu bilinen ve bugüne kadar varlığını sürdüren dergâhın tek orijinal olan kısmı, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin kullandığı yönünde ifade edilen, Kızılca Halvet ismindeki *halvethane*³dir (Noyan, 1987, 46).

Kapılar, makam ve geniş alanların girişinde yer almaktadır. İç mekândaki kapıları eğilmeden geçebilmek olanaksızdır. Bu özellik buldukları alanlara hürmetten ileri gelen bir eylemdir. Bektaşîlikte 'kapıdan geçmek', bir mevkiye ulaşabilmek manasında kullanılmaktadır (Turner, 1969, 359). Alevi-Bektaşî geleneğinde kâmil insan⁴ olabilmenin metodu dört kapıya bağlı olduğu ve bu dört kapı ile bağlantılı kırk aşamadan geçtiğidir. Dergâhın içerisinde bulunan kapıların eşiklerine asla basılmamalıdır ve türbede yer alan oda biçimindeki bölümlerden geri geri çıkılmalıdır. Bu davranış biçimi Alevi-Bektaşî ritüelinde saygı olarak benimsenmiştir (Koşay, 1968, 24).

² Velayetname, 9-16. Bkz. Bu yapıt Hacı Bektaş Veli'yi cihar darb (saç, kaş, sakal tıraşı) uygulayan, gür, uzun bıyıklı, üstü kısmı çıplak olan Abdal biçiminde tanımlamasıyla karakteristik bir Haydari dervişi olduğunu üstü kapalı bir biçimde anlatmaktadır.

³ Halvethane: Dervişlerin hiç kimsenin girmediği tek başlarına ibadet ederek dinlendikleri bölümdür (Korkmaz, 2016, 308).

⁴ Kâmil İnsan: Tüm eğitimini tamamlamış, aldığı bilgileri geliştirmek için kişilerle paylaşan bilgili, bilge kişilere denir (Gökbel, 2019, 447-448).

4.1. Çatal Kapı / Şeriat Kapısı⁵: Toplum yasalarının öğrenimi

Bu kapının öğretisi; toplumun kurallarına uyum sağlamaktır. İnsanın özünü kötü düşüncelerden arıtmakla birlikte eğiterek insanlık tarihine ve yaşamını sürdürdüğü toplumda yararlı birey olmasına katkı sunmaktır. Bu kapı, dört elementten birisi olan *havayı* temsil etmektedir ve burada her bir fert, *el oğlu* olarak nitelendirilir. Ritüeldeki 4 kapı 40 makam öğretisinin ilk kapısı olan Şeriat Kapısı'nı temsil etmektedir. Bu bağlamda içeriği, örtük anlamı vermekte ve metaforik yaklaşımda bulunmaktadır. Düzanlam olarak baktığımızda; dergâha *Çatal Kapı / Şeriat Kapısı* adındaki kapıdan geçilerek ulaşılmaktadır. Kapının açıldığı alan *Nadar Avlusu* 'dur. Kapı burada yapının bir elemanı olarak düzanlamda görünmektedir. Çatal Kapı'nın içeriğine baktığımızda ise; eskiden merasim zamanlarında kapının içerisinde 2 tarafında bulunan, 2 sancak direği bulunmuş, bir tanesine Türk Bayrağı, öbürüne ise kırmızı-beyaz-yeşil dar uzun bantlardan oluşturulmuş, zemininde Zülfikar⁶ resmi olan tarikat sancağı çekilmiştir. Kapının, adını buradan aldığı düşünülmektedir. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde bize yananlamını yani örtük anlamı vermektedir.

Gösteren: Hacı Bektaş Veli Dergâhı / Müzesi

Gösterilen: Mimari yapı elemanı kapı (düzanlam-kavram)

Gösterge: Çatal Kapı ve Cümle Kapısı olarak da bilinen, ritüelin "*dört Kapı kırk Makam*" doktrininde insanın olgun olabilmek aşamasındaki birinci kapısı; *Şeriatı* temsil etmektedir. Kapısı'nın özü dört element arasında bulunan *havadır*. "*Abid insanlar*"⁷ bu kapıda bulunmaktadır. İnsanın gelişim aşamasında ilk olarak karşısına çıkan Şeriat Kapısı'dır. İnsan burada *el oğludur*. Yani bir babanın ve annenin çocuğu, meyvesidir. Birey bu statüdeyken sadece kendisini düşünmektedir. Bireysel düşüncelerinin, arzularının ardında koşmaktadır. Bu statüde "*seyr-ilallah*", (Hakk'a yolculuk) şeklinde adlandırılır. Buradaki temel düşünce: "*Senin senin, benimki benim*" dir (yananlam - içerik). *Nadar Avlu /Altın avlu:* Çatal Kapı'nın açıldığı avlu cemaatin toplandığı alandır. Bu bölümden sonra Üçler Kapısı ile Dergâh Avlusu olarak da bilinen Meydan Avlusuna geçilir.

4.2. Üçler Kapısı / Tarikat Kapısı⁸: Yol kurallarının öğrenimi

Bireyin rızası ile onaylayıp söz vererek yola talip olması, bu uğurda hizmetli olmasıdır. Benlikten ayrılmaya geçmesidir. Elinden gelen iyilikleri herkesle paylaşmasıdır. Metaforik: Dört ana madde içerisindeki *ateşi* simgelemektedir ve kapıda kişi, *yol oğlu* olarak nitelendirilmektedir

(Gökbel, 2019, 853). 4 kapı 40 makamın ikinci

kapısının temsili olan kapı, dergâhın da ikinci kapısı olarak örtük-yananlam olarak karşımıza çıkmakta ve içeriği vermektedir. Metaforik olarak da birçok temsili kapı üzerinde görmekteyiz. Bunlardan, kapının alınıdaki üçgen "*Allah, Muhammed, Ali*" yi ifade etmektedir. Sağında ve solunda Selçuklu Yıldızı olarak bilinen sekizgen sembol bulunmakta olup, iç içe geçmiş iki kareden oluşmaktadır ve cennet kapısının temsildir. Kapı yapı elmanı olarak ve dergâhın ikinci ana kapısı olma durumu ile bize düz-görünen anlamını kavramsal olarak vermektedir. Dergâh Avlusu / Meydan Avlusu da denilen ikinci avluya, düzgün taş malzeme ile inşa edilmiş üçgen alınlığa sahip Üçler Kapısı'ndan geçilmektedir. İlk uygulamada taş döşenmiş olan bu avluya Üçler Kapısı'ndan girildiğinde, kare plana sahip bir havuzla karşılaşılmaktadır. Havuzun Üçler Kapısı'na bakan kısmında üçgen bir alınlık mevcuttur ve tepesinde mermer malzeme ile uygulanmış on iki dilimli Hüseyini Tacı konulmuştur (Çiftçi,2014, 56-57; Koşay,1967, 23). Ayrıca bu avludan dergâhın birçok bölümüne geçiş sağlanmakta olup, planlanan yapı elemanlarının konumlandırıldığı kısımlar anlamlı bir şekilde konulmuştur. Düzanlam olarak görülen bu özelliklerde yan-örtük anlamı sembollerin yerleşimi ve anlamlarında görülmektedir.

Dergâh Avlusu, Bektaşî öğretisi içerisinde ana hizmetin uygulandığı kısımdır. Aş, Meydan, Kiler, Mihman ve Ekmek Evi, Dede Baba Köşkü, Aslanlı Çeşme, Meydan Havuzu ve Tekke Cami bu alanda yer almaktadır (Akok, 1968, 29).

Gösteren: Hacı Bektaş Veli Dergâhı / Müzesi

Gösterilen: Öğretinin ikinci kapısını temsil eden *Üçler Kapısı*'dir. Burası "*Allah-Muhammed-Ali*" simgelemektedir. Hacı Bektaş Veli öğretisinin insanı kâmil olma yolundaki *Tarikat Kapısı*'ni aktarmaktadır (düzanlam-kavram).

Gösterge: Ritüeldeki Tarikat Kapısının kaynağı 4 maddeden *ateşi* sembolize etmektedir. "*Zahid insanlar*"⁹ burada bulunmaktadır. Kişi, bu mertebede *yol oğlu* olarak görülmektedir. Yani varlığından özveride

⁵ Kapı fotoğrafı yazarı tarafından çekilmiştir. 2017.

⁶ Zülfikar: Hz. Ali'nin çift uçlu kılıcı, bazı kaynaklarda çatal uçlu kılıç olarak geçmektedir.

⁷ Abid insanlar; Ritüelin bütün kurallarını kabul edip itina ile yerine getirmeye çalışan kimselerin ilk aşamasında yer alan kişilerdir (Gökbel, 2019, 19).

⁸ Kapı fotoğrafı yazarı tarafından çekilmiştir. 2017.

⁹ Zahid İnsanlar: Ritüelin bütün kurallarını kabul edip itina ile yerine getirmeye çalışan kimselerdir (Gökbel, 2019, 933).

bulunup bir görüşe tabii olup bağlanmaktadır. Bu statü “*seyr billah*” (Yaradan’la beraber ilerlemek) tir. Bu aşamadaki temel görüş “*Seninki senin, benimki de senin*” dir. Alevi-Bektaşî kuralları, prensipleri bu seviyede aktarılır. Özetle yola girilmektedir. Hakk’a ulaşma arayışı başlamıştır. Eğitim, bilinçlenme durumu bu kapıda oluşturulur (yananlam-içerik).

ÜÇLER KAPISI ÇÖZÜMLEMESİ

Adını buradan aldığı ön görülmele birlikte; “**Hak, Muhammed, Ali**” simgelemektedir.

Selçuklu Yıldızı: İç içe geçmiş iki kareden meydana gelen sekiz uçlu bir desendir. Cennet kapısını simgelemektedir. Selçuklu ve Osmanlı sanatının göstergesi olup, Türk sanatında sıklıkla uygulanan bir motiftir.

Kaynak: Grafik çözümlemesi yazarı tarafından üretilmiştir.

4.3. Altılar Kapısı / Marifet Kapısı¹⁰: Öğrenimin tamamlanması, beceri edinme aşaması

İlim irfan yönünden en üst seviyeye gelmek, öğretinin sırlarına erişmektir. Kişinin kan bağı olmayan bir ahiret kardeşi (musahip) seçmesidir. Dört ana madde içerisinde suyu ifade etmektedir ve kişi burada *il oğlu* olarak kabul edilmektedir. Ritüelin 4 kapı 40 makam¹¹ felsefesinin üçüncü kapısı olan marifeti temsilen örtük ve yananlamı içerisinde barındırmakla beraber metaforik yaklaşım da söz konusudur. Buradaki düzanlam olarak dergâhın üçüncü ana giriş kapısı olması, kavramsal olarak bize gösterilmiştir.

Dergâh Avlusu’ndan, Hazret Avlusu’na geçiş *Altılar Kapısı*’ndan gerçekleştirilmektedir. Bu aşama Hacı Bektaş Veli’ye ulaşmak için gelinen üçüncü kapıdır. Bu

¹⁰ Kapı fotoğrafı yazarı tarafından çekilmiştir. 2017.

¹¹ Dört Kapı başkaca şöyle yorumlanmaktadır: Şeriat; anadan doğmak, tarikat; ikrar vermek, marifet; nefsini bilmek, hakikat; Hakk’ı kendi öz vücudunda bulmaktır (Gökbel, 2019, 234-239).

başlamda düzanlam ile kavramsal bakımdan karşımıza çıkmaktadır.

Metaforik olarak ve örtük anlam bakımından baktığımızda kapının üzerindeki motiflerde “*Allah-Muhammed-Ali-Fatıma-Hüseyin-Hasan*” ı aktarmaktadır. Kapıların sayısı arttıkça hem işlevi hem tanımlanan ya da verilen görev sayısının ve sorumluluğun arttığını da yananlam olarak görmekteyiz. Diğer yandan da yola giren kişinin yol aldıkça sınavı da o derece büyümekte olduğunu bizlere göstermektedir (Korkmaz, 2016, 442-443).

Gösteren: Hacı Bektaş Veli Dergâhi / Müzesi

Gösterilen: Dergâh ve Hazret avlularını birbirine bağlayan ‘*Altılar Kapısı*’dır. Öğretide Pir’e ulaşmanın 3. kapısıdır (düzanlam-kavram). “*Allah-Muhammed-Ali-Fatıma-Hüseyin-Hasan*”ı ifade etmektedir. Burada örtülü anlamı, metaforik yaklaşımı ve yan anlamı göstermektedir.

Gösterge: Hacı Bektaş’ın *dört Kapı kırk Makam* öğretilerinde İnsanın olgunlaşma yolundaki *Marifet Kapısı*’nı temsil etmektedir. Temeli dört elementten birisi olan suyu temsil etmektedir. “*Muhip insanlar*”¹² burada bulunmaktadır. Ermişlerin muhabbetlerinden yararlanan kimse, marifet makamında artık “*Atam gök, anam yerdin*”, demektir ve öz kimliğinden tamamen ayrılır. Kalp gözü bu aşamada açılmaktadır. Anlam köşkü bu kapıda yükselmektedir. Bu bağlamda baktığımızda yananlam-içerik olarak bilgileri bize iletmektedir.

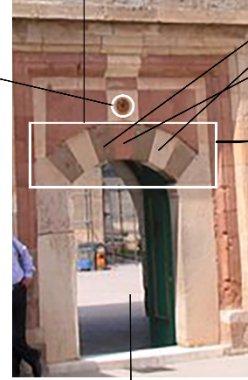
ALTILAR KAPISI ÇÖZÜMLEMESİ

“*Allah-Muhammed-Ali-Fatma-Hasan-Hüseyin*”

temsil etmektedir. Yola giren kişi her bir zatı bir parçasını kendinde bulduğundan can ile beraber toplam 7 rakamına ulaşarak varoluşunda simgelenmiştir kapıdır.

Teslim Taşı: Altılar Kapısı’nın pervazının üstünde ve tam ortasında kare bir taşın merkezine işlenmiştir. Kapı üstünde önemli bir göstere olup sıfırlanmış mesajı: “*4 Kapı 40 makam*”a tam manasıyla teslimiyeti, kabullenışı ve sevgiyle bağlılığın simgesi olarak işlenmiştir.

Hacı Bektaş Veli Dergâhi’nin Hazret Avlusu’na geçiş sağlayan üçüncü kapısıdır.

Kapının alt kısmında:
4 adet koyu kırmızı renkte taş,
2 adet sarıya yakın açık renkte taş,
kapı altının tam ortasında
1 adet kırmızı renkte taş,
mevcuttur.

Herbiri matematiksel olarak hesaplanarak yerleştirilmiştir. Bu renkler ritüelin sembolik renkleridir.

Aralarda bulunan 2 tane açık renkli taş ile ortadaki 1 tane kırmızı taş diğer taşları birleştirirken yüklenildiği görülmeyenlerdeki anlam:
1) “*Hakk (ortada ve biraz yukarıda kırmızı taş)-Muhammed-Ali (sağ ve soldaki açık renkli taşlar)*” üçlenmesi ile Üçler’i simgelerken,
2) 4 adet kuzul veya kalbe rengi taşlar ise, 4 kapı 40 makamı temsil etmektedir.

Kaynak: Grafik çözümlemesi yazarı tarafından üretilmiştir.

¹² Bunlar hakikat ehli kişilerdir. Eğitimli gerçek olgunluğa ulaşmış olmasına rağmen Hakk’ın muhabbetini tam fark etmemiş kişilere denilmektedir (Gökbel, 2019, 625-626).

4.4. Kırklar kapısı / Sırrı Hakikat Kapısı¹³: Gerçeğin öğrenilmesi, tanrı ile bir olma

Dergâhın dördüncü ana kapısı olarak “*Hakikat Kapısı*” yapının bölümler arasında geçişi sağlayan yapı elemanı olarak düzanlam ve kavramsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanrıyı özünde bulmak, Hakk'ı görmek, ölmeden ölüp “*En el Hakk*” deyip gerçeğin içinde erimektir. Metaforik: Dört ana maddeden *topraktır* ve bu kapıda kişi, *tüm alemin oğludur*. Burada da örtülü ve yananlam karşımıza çıkmakta olup, bu bir örnektir. Birkaç yönden daha çözümleme yapmak dergâhın yapısını ve mimarideki oluşumunu etki eden felsefi düşünceyi daha iyi anlamamızda bize yardımcı olacaktır. Vahdet-î Vücut-İnsanı Kâmil = Hakikat Kapısı'nı ve 40 makamın tamamını simgeler.

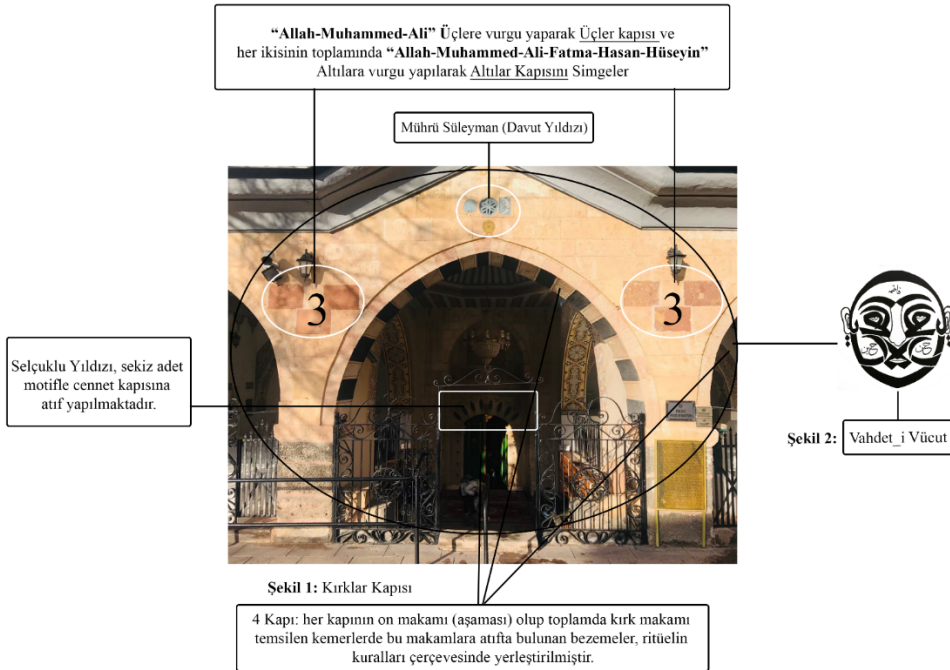
Kırklar Kapısı'ndan geçtikten sonra açılan Hazret Avlusu'nda Hacı Bektaş Veli'nin türbesinin yer aldığı “*Pir*

Evi”, “*Balım Sultan Türbesi*”, derviş, baba ve halife babaların kabirlerinin bulunduğu “*Hazire*” ile “*Has Bahçe*” yer almaktadır (URL:2-3). Görünende yer alan ve Kırklar Kapısı dergâhın dördüncü kapısıdır ve düzanlam olarak kavramsal biçimde burada karşımıza çıkmaktadır. Sırrı Hakikat Kapısı olarak da ritüelin dördüncü kapısı olup, insanı kâmil olma halinin temsili olarak hem metafor hem de örtülü biçimde anlatımı görmekteyiz ve yananlam olarak da bilgi vermektedir. Bu çözümlemeyi bir de gösteren, gösterilen ve gösterge biçiminde değerlendirdiğimizde şunu söyleyebiliriz;

Gösteren: Hacı Bektaş Veli Dergâhı / Müzesi

Gösterilen: Pir Evi aynı zamanda Hacı Bektaş Veli öğretisinin temelini oluşturan “*4 Kapı 40 Makam*” olgusunda son kapı olan *Hakikat Kapısı*'dir (düzanlam-kavram).

Gösterge: Hakikat Kapısı'nın aslı dört elementten biri olan *topraktır*. “*Arif insanlar*”¹⁴ bu kapıdadır. Bu kapıda ere eksik bakılmaz. Bu makama ulaşmanın gündüzü bayramdır. Can, Hakikat Kapısı'nda “*il oğlu*” olur, yani cemiyete devredilir. Bundan sonra ailenin de zümrenin de malı değildir. Cemiyet için düşünür, onun için yaşar, çalışır. İnsan, bu kapıda artık; Tanrı'dan gelen her şeyi gönül hoşluğuyla karşılar, teslimiyete erer ve toprak (turab) olur, tüm insanları bir görür, Tanrı'dan başka varlık tanımaz (yananlam – içerik).

Şekil 1: Kırklar Kapısı; Fotoğraf, Şeyda Çiçek, 2017. 4 kapı: her kapının 10 kapıyı temsilen, kemerlerde 40'a tamamlanan bezemeler ritüelin kuralları çerçevesinde yerleştirilmiştir.

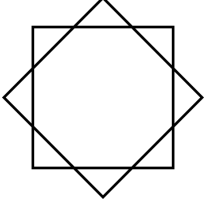
Şekil 2: Vahdet-î Vücut (Aksel, 2010, 92). Grafik çözümlemesi makalenin yazarı tarafından üretilmiştir.

¹³ Kapı fotoğrafı yazarı tarafından çekilmiştir. 2017.

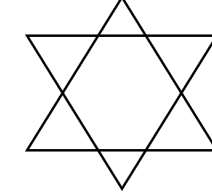
¹⁴ Ahlakî ve manevî arınma sayesinde sezgi gücü ve derin tecrübe ile öğrenen, anlayan kişidir. Yalnız Allah'la

meşguldür. Bu bakımdan arif, Allah'ın konuşan dili, gören gözüdür (URL:7)

Selçuklu Yıldızı: 2 karenin iç içe geçerek karelerden birinin 45 derecelik bir açı ile çevrilmesiyle oluşmaktadır. Böylelikle sekiz köşe elde edilir, görünendeki düzanlamı yani kavramı meydana gelmiş olur. İçeriğine baktığımızda ise cennetin kapısını temsil ettiği ifade edilmektedir. Bu sembol sadece Selçuklu ve Osmanlı sanatında görülmekte olup, Türk sanatının en bilinen ve yaygın kullanılan sembollerindendir. Verilen bu bilgilerden yola çıkarak örtük ve yananlamını görmekteyiz.

Şekil 3. "Selçuklu Yıldızı" çizimi

Şekil 4. "Mühr-i Süleyman" çizim

Şekil 5. İnsanı Kâmil motifi (Aksel, 2010, 93)

Mühr-i Süleyman: Altı uçlu yıldız motifidir; 2 eşkenar üçgenin ortalı biçimde birbirine geçmesiyle oluşmuştur. Bu motif en net biçimde Hacı Bektaş Veli Dergâhı'ndaki Üçler Çeşmesi üzerinde görülmektedir. Öğreti içerisinde evrenselliği gösteren önemli bir desendir. Hermetik ananede makro kozmosu simgelemektedir. Üçgenlerin bir tanesinin hayatın olumlu, diğeri ise olumsuz yönlerini sembolize ettiği düşünülen motifin Doğu kültürlerinde tüm karşıtlıkları temsil ettiği ifade edilmektedir (G.Scholem'dan aktaran: Türel, 2011, 81; Horsley, 1902, 52).

4. kapı: Sırrı Hakikat Kapısı, hakikatin öğrenilmesi, Tanrı'yla bütünleşme; artık Yaratan'ın yer yüzündeki temsili, görünen yüzü, onun ruhu ile bir olmuştur. Bütün bilgileri insanoğlu almış, beslenmiş, marifetlerini geliştirmiş ve bunları akli vasıtası ile insanlığa öğretme, aktarma zamanıdır.

3. Kapı: Marifet Kapısı, öğrenime aşamasının bitmesi, beceri elde kademesine geçilmesi; bilimde en yüksek düzeye ulaşmak, yolun sırlarına erişmek, kendisine bir musahip¹⁵ seçmektir. Gönül kapısıdır, aynı zamanda sevgiyi paylaşmak, çoğalmaktır. İnsanoğlu bu kapıda işini öğrenir, aşını kazanır ve kaynatır, bilgilenir, bilgi dağıtmaya başlar, sever – sevilir, âşık olur. Yuva kurar ve çoğalır

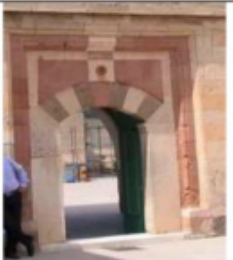

2. Kapı: Tarikat Kapısı, Öğretinin prensiplerinin öğrenilmesi; bireyin kendi arzusuyla bu öğretiyi kabul ederek yolculuğa başlaması, yolda hizmetli olması; ben olmaktan çıkarak biz olmaya geçmesi, elinden gelebilen iyilikleri hiç kimseden saklamamasıdır. Bu ritüele gönülden bağlılığını göstermek için çalışması ve kanıtlanması, başkalarına fayda sağlamak için hizmetlerde bulunmasıdır.

1. Kapı: Şeriat Kapısı, toplumun kanunlarının öğrenmek; toplum yasalarına uyararak, kendisini her türlü kötülükten uzak tutmak ve temizlemek, eğitilerek yaşadığı topluma ve insanlığa fayda getiren bir birey olmasını sağlamaktır. İnsanların varoluşlarını doğduğu dönemi kendini düşündüğü, büyüttüğü dönemdir. Burada emeklemeyi, yürümeyi öğrenmeye başlar.

¹⁵ Alevilik-Bektaşilikte, cemaatin birliğini sağlamada mühim bir oto kontrol sistemi şeklinde görülen uygulama musahipliktir. Musahiplik, doğruluk ve bağlılık prensiplerinin en yüksek kademe de tatbik edildiği önemli bir sosyal-inanç ile alakalı müessesedir. Kardeş tutmak, kardeş

edinmek manalarını taşımaktadır. Bir sosyal paylaşım kurumu olan musahiplik Bektaşiliğin Babâgân kolu haricindeki bütün Bektaşî ve Alevî cemiyetlerinde mevcuttur (Gökbel, 2019, 629-631).

Tablo 3: Eco'nun bakış açısıyla Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın çözümlemesi

Eco'nun Bakış Açısıyla Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın Çözümlemesi				
	Kapılar	Gösteren	Gösterilen	Gösterge
		Düz anlam	Yan anlam	Yan anlam
		Kavram	İçerik / Metafor	İçerik / Metafor
1. Çatal Kapı / Şeriat Kapısı		Hacı Bektâş-î Veli Dergâhı, Dergâhı'nın ilk giriş kapısıdır. Binalardaki bölüm geçişlerini sağlayan bir yapı elemanıdır.	İlk kapı; Çatal Kapısı. Şeriat Kapısı'dır. İnsanın ham olma halini; doğumundan ilkökul çağına kadar olan süreci temsil eder.	Toplum yasalarının öğrenilmesi. Dört ana maddeden <i>havadır</i> . Bu kapıda kişi, <i>el oğludur</i> .
2. Üçler Kapısı / Tarikat Kapısı		Hacı Bektâş-î Veli Dergâhı, Dergâhı'nın ikinci kapısıdır. Binalardaki bölüm geçişlerini sağlayan bir yapı elemanıdır.	İkinci kapı; Üçler Kapısı. Tarikat Kapısı'dır. İnsanın ilkökoldan liseye kadar olan süreci temsil eder. Birliğe doğru giden yoldur.	Yol kurallarının öğrenilmesi. Dört ana maddeden <i>ateştir</i> . Bu kapıda kişi, <i>yol oğludur</i> .
3. Altılar Kapısı / Marifet Kapısı		Hacı Bektâş-î Veli Dergâhı, Dergâhı'nın üçüncü kapısıdır. Binalardaki bölüm geçişlerini sağlayan bir yapı elemanıdır.	Üçüncü kapı, Altılar Kapısı. Marifet Kapısı'dır. İnsanın liseden üniversiteye kadar geçen süreci temsil eder.	Öğrenimin bitmesi, beceri elde etmesi. Dört ana maddeden <i>sudur</i> . Bu kapıda kişi, <i>il oğludur</i> .
4. Hakikat Kapısı / Sırrı Hakikat-Kırklar Kapısı		Hacı Bektâş-î Veli Dergâhı, Dergâhı'nın dördüncü kapısıdır. Binalardaki bölüm geçişlerini sağlayan bir yapı elemanıdır.	Dördüncü kapı, Hakikat Kapısı. Kırklar Kapısı'dır. İnsanın eğitimini tamamlayıp, bilgilerinin aktarım sürecine geçmesini temsil eder.	Gerçeğin öğrenilmesi, Tanrı ile bir olma Tanrıyı özünde bulmak, Hakk'ı görmek, ölmeden ölüp <i>En el Hakk</i> deyip gerçeğin içinde erimesi. Dört ana maddeden <i>topraktır</i> . Bu kapıda kişi, <i>tüm alemin oğludur</i> .

Kaynak Yazarı tarafından üretilmiştir.

5. Sonuç

Yapılan araştırmalar ve incelemeler neticesinde çalışmanın ana konusu olan yapının bölümler arasındaki geçişini sağlayan dört ana kapısı ve söz konusu motiflerinin göstergebilimsel çözümlemeleri hazırlanırken dilbilim öncülerinden Ferdinand de Saussure'un kazandırdıkları; sonrasında Mehmet Rifat'ın kaleminden değerlendirdiği eserleri, Fatma Erkman Akerson'un çalışması ile özellikle Roland Barthes'ın 'Göstergebilime Giriş' adlı eseri ve Umberto Eco'nun 'İşlev ve Göstergebilim Açısından Mimari', 'Mimari Göstergebilimi' üzerine yapmış olduğu çalışmalar

konunun anlaşılabilir olması bakımından destekleyici ve yol gösterici olmuştur.

Çalışmada göstergebilimsel bakışın ana kavramları kullanılmakla beraber, gösterge ile işlev ilişkisi yönünden Umderto Eco, anlamlandırma aşamasında ise Roland Barthes esas alınmıştır. Çalışmanın konusu olan Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın dört ana giriş kapısı Eco'nun kuramsal düşüncesinin odağındaki anlamlandırmanın düz anlamlama ile yan anlamlama ikilisi baz alınarak çözümlemeleri gerçekleştirilmiştir. Bu bakış açısıyla göstergebilimsel yönden kültürel gösterge olarak tercih edilen tarihi ve kültürel miras özelliğindeki yapının belirtilen mimari yapı unsurları ve üzerindeki motifleri araştırılmıştır.

Bu çalışmada Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın dört ana giriş kapısı: Mimari bir kodlama şeklinde değil, görsel bir belirti-iz biçiminde değerlendirilerek incelenmiştir. Neticesinde, çalışmada uygulanan göstergebilimsel tekniğe göre gösterge, kültürel açıdan şifrelenmiş olan, gösterilene atıfta bulunan beraberinde gösterilenin uygulama biçiminde var olmasını sağladığı fonksiyonuna karşılık gelmektedir. Bu bağlamda sorduğumuz sorulardan ilki ilgili yapının dört ana giriş kapısı, yapı elemanı olarak bir iletişim aracı şeklinde kabul edilebilir mi? Sorusudur.

Elde edilen bulgular, dergâhı tüketenlerin kimlikleri hakkındaki bilgileri; ritüelin kurallarını ve yapıyı kullananlar tarafından nasıl tüketildiğini bu bağlamda kapsamlı bilgi içerdiğini göstermiştir.

Bulgular:

1 Yapıyı kullananlar için söz konusu kapılar bir sonun-sonucun ardından bir başlangıcın dolayısıyla yeni kararların alınmasında ilk adım anlamına geldiğinin göstergesi olarak kendisini göstermektedir.

2 Ritüeldeki insan-ı kâmil olma yani insanın gelişim evrelerindeki 4 aşamayı kapılar aracılığı ile aktardığı anlaşılmıştır.

3 Araştırmanın konusu olan ana kapıların her birisi ritüeldeki 10 makamında tamamlanma noktasını temsil ettiğini belirtmektedir.

4 Söz konusu kapıların göstergebilimsel çözümlenmeleri esnasında sistematik bir biçimde insanın doğumu ile ölümü arasındaki gelişme sürecini temsil etmekle birlikte; ritüel içerisindeki “dört kapı kırk makam” felsefesinin sıralı bir şekilde dergâhtaki konumu, üzerindeki simge ve sembollerle birlikte yerleştirildiği görülmüştür.

5 Kapılar konuları itibari ile rastgele yapıya yerleştirilmediği araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır. Dolayısıyla yapı ve yapı elemanları gelecek nesillere aktarılması bakımından aracı-kanal-köprü vazifesi görerek bir iletişim kanalı olduğunu göstermiştir.

Yapının fonksiyonelliği mi bütünselliğine anlam katar? Şeklinde sorgulandığında; yapının hizmet ettiği kültürün kimliğini bir bütün olarak sıralı bir biçimde araştırma konusu olan yapının üzerindeki bezeme, süsleme, motiflerle zenginleştirilen yapı elemanlarıyla birlikte uygulanması işlevselliğine de katkıda bulunduğunu göstermektedir.

İletişim bağlamında değerlendirildiğinde yapının verimli ve kullanıcısının tüketebileceği şekilde mimari tekniklerle oluşturulurken ritüelin önem verdiği simge, sembol, bezeme ve motifler ile zenginleştirilmiştir. Ayrıca her bir bezeme ritüelin ve ona bağlı olan bireylerin kimlikleri hakkındaki bilgileri bu desenler vasıtası ile matematiksel altıklar oluşturularak yapıya işlendiği araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır. Araştırmada incelemeye konu olan her bir simge ve sembolün ritüel içerisinde bir anlamı olduğu, yapı içerisinde de iletişim aracı olarak katkı sağladığı görülmüştür.

Bu bulgular neticesinde her bir bezemenin matematiksel bir altlığa oturtulması, yapıya uygulanan bezemelerin tesadüfi bir biçimde yerleştirilmediğini göstermektedir. Bu bağlamda araştırmada sırası ile öncelikle:

- Bir disiplin olarak göstergebilim,

- Çözümleme gereci yönünden görsel göstergebilim başlıkları altında konuların açıklamaları yapılarak, hangi yöntemler ve düşünürlerle konunun inceleneceğine dair ön bilgiler verilmiştir.

Bu verilen bilgiler araştırmanın ana konusu olan Hacı Bektaş Veli Dergâhı yapısının dört ana kapısının çözümlenmesinde yol gösterici olmuştur.

Çözümlemelerde kullanılan göstergebilimsel teknik; Ferdinand de Saussure'ün ortaya koyduğu kavramların Roman Jakobson'un iletişim tablosundan faydalanılarak Umberto Eco ve Roland Barthes'in geliştirdiği göstergebilim kavramları üzerinden Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın dört ana kapısının göstergebilimsel yöntemlerle çözümlenmesi yapılmıştır. Bu son konu başlığının altında ana konunun anlaşılabilir olması adına yapının kullanıcıları ve tarihçesi hakkında bilgilerin verilmesi faydalı olmuştur.

Yapılan bu araştırma Hacı Bektaş Veli Dergâhı yapısının karma bir mimariye sahip olduğunu göstermiştir. Yapının üzerindeki sekiz uçlu yıldız, Selçuklu Yıldızı olarak da bilinmektedir. Bu motif Selçuklu ve Osmanlı sanatında görülmektedir. Bu bağlamda Türk sanatının en bilinen ve yaygın sembollerindedir. Görülen bir başka desen altı uçlu yıldız motifi olup yapının Selçuklu öncesine dayanan bir tarihi geçmişe sahip olduğunun en önemli belirtisi olarak yapıya işlenmiştir. Tüm bu veriler ışığında yapının İlhanlılar ve daha öncesinin izlerini taşıdığını göstermekte olup karma mimari özelliklerini aktarmaktadır.

Dergâhın inşa sürecinde coğrafi koşullar gözetilerek yöresel malzemelerle yapılmış olması, yapının günümüze kadar gelişinde önemli rol oynamaktadır. İnsanın; yaşam kalitesini, konforunu ve oluşumunu tamamlayabilmesi için tüm gerekenleri, insan bedeninin gelişim süreci göz önünde bulundurularak dergâhın mimari manzumesine yansıtılmıştır. Yapıdaki bezemelerle, insanın oluşumunu tamamladığı noktada oluşan ve yapının en önemli ve betimlemelerle tamamlandığı bölümlerinde işlenen motifler anlamlı bir biçimde yerleştirilerek, insan aklının (beyninin) yer aldığı yüzünü bu yapının dördüncü girişine işlemiştir. Kâmil insan makamına erişmiş kişiler bu binaya baktığında; içine girmeden önce bir insan yüzü karşılamaktadır, o gördüğü yüz kendi yüzüdür. Yapı bu durumda izleyicisinin aynası durumundadır denilebilir.

Dört Kapı – Kırk Makam felsefesinde birey; toplum içerisinde, o toplumun maddi ve manevi bütün kurumlarına saygılı, güzel ahlak değerleri ile kendini geliştirebilmiş, geleceğe yönelik, içinde yaşadığı dönemin koşullarına uyumlu, bilimin ışığında gerçekçi her türlü bilgi ile kendini yetiştirmeyi başarmış, hiçbir şekilde çıkar hesaplarına girmeden Yaradan'a tam olarak gönülden bağlanarak bedenini ve ruhunu manevi değerlerle donatabilmişse; o zaman birey Allah'ın katında kabul, toplum içinde hakiki manada güvene, saygıya ve sevgiye layık bir varlık olabilmiş demektir. Böyle insanlar, tasavvufi inanışa göre; yer yüzünde Allah'ın birer temsili/vekili, kainatında gerçek özeti ve özü sayılabilme huzuruna ulaşmış olacaktır denilebilir.

Sembollerin anlamına bakacak olursak; Alevi-Bektaşî kültüründeki motiflerin çoğunluğunu Türk simgeleri ve sembolleri meydana getirmektedir. Hünkâr

Hacı Bektaş, Şaman-İslam birleşimini Türk kültürü çatısında bir araya getiren bir görüşün ve Türkleşmeye başlayan Anadolu'nun sembolü, simgesi olduğu gösterilmektedir. Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nda bulunan daha birçok sembol mevcuttur. Balık, aslan, turna güvercin, geyik başı vb. figürler gelecek nesillere bırakılan birer bilgi kodlarıdır. Bu bağlamda dergâhın ana kapıları konu alınarak ritüeldeki anlamların çözümlenmesi yapılmaya çalışılmıştır. Konunun daha geniş kapsamda incelenmesi gerektiğini vurgulamakta yarar vardır.

Netice olarak bu çalışma, insanın özünde matematiksel bir mantık üzerine kurgulanarak yaratılmış en donanımlı mekanizma olduğunu ve hala bilinmezliklerle dolu olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Akok, M., (1968). 'Hacı Bektaş Veli Mimari Manzumesi', *Türk Etnoğrafya Dergisi Sayı:10*, 27-58.
- Aksel, M., (2010). *Türklerde dini resimler*. 2.Basım. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Barthes, R., (1993). *Göstergebilimsel Serüven*. Çev., Mehmet-Sema Rıfat. 10.baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2021.
- Berger, J., (2008). *Görme Biçimleri*, Çev., Yurdanur Salman, İstanbul: Metis.
- Birge, J. K., (1937) "Hacı Bektaş Veli". Hacı Bektaş Veli: Hayatı ve Dönemi Üzerine Metinler. Hzl: Bilmez, B.,ve Bozkurt, S., İstanbul: İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü. 2022
- Çiftçi, İbrahim. (2014), *İnanç Turizmi Kapsamında Hacı Bektaş Veli Külliyesine Yönelik Bir Araştırma* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Açık Erişim Sistemi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonusuYeni.jsp/52712>
- Doğan T. A., (2005). Kayseri'yi Okumak: Göstergebilimsel Yaklaşımla Bir Şehrin Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 18 yıl. 2005/1. 237-246.
- Duran, H., (2007). *Velâyetnâme Hacı Bektaş-ı Veli*. 1.Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Eco, U., (1987). "İşlev ve Gösterge Göstergebilim Açısından Mimari" *Göstergebilime Giriş* içinde. Çev. Fatma Erkman. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Erkman, F., (1987). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Gölpınarlı, A., (1958), *Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli "Velâyet-nâme"*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Gökbel, A., (2019). *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. 1.Baskı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Güneş, A., (2013). "Bir Eserin Mimarisini Göstergebilimsel Bir Yaklaşımla Okuma ya da Mimari Göstergebilim" *Erciyes İletişim Dergisi*. Cilt: 3, Sayı: 2, 74-86
- Karahan, Ç., (2004). "Dil Dışı Gösterge Olarak Sanat/Resim". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), 75-83
- Kıran, Z. ve Kıran, A., (2006). *Dilbilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Korkmaz, E., (2016). *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*. 5.Basım. İstanbul: Anahtar Kitapları Yayınevi.
- Koşay, Z. H., (1968) *Bektaşilik ve Hacıbektaş Türbesi*, *Türk Etnoğrafya Dergisi Sayı:10*, 19-26.
- Noyan, B., (1987). *Bektaşilik Alevilik nedir?* 2. Baskı. Ankara: Sanat Kitapevi
- Ocak, A. Y., (2020). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süfilik: Kalenderler*. 5. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öz, G., (2013). *Temel Kaynaklardan Alevilik Bektaşilik*. 2. Baskı. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Özmen, İ., (2010). *Simgeler ve Rıza Kenti: Alevilik/Bektaşilik Cilt:1-2*. 1.Baskı. İstanbul: Parşömen Yayıncılık.
- Rıfat, M., (2018). "Homo semioticus ve genel göstergebilim sorunları". İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rıfat, M., (2019). *Göstergebilimin ABC'si*. 5.Baskı. İstanbul: Say Yayınları.
- Rıfat, M., (2020). *XX. yy'da Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1 ve 2*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şener, C., (2010). "Hacı Bektaş Al Horasanî'nin Alevilikteki Yeri". *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, 17-18 Ağustos 2009: Bildiriler. Yayına hzl: Filiz Kılıç.1.Baskı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi 2009.
- Tansü, Y. E. ve Çerkezoğlu, S., (2021). "Horasan'dan Anadolu'ya Doğan Bir Güneş: Hacı Bektaş-ı Velî". *Hacı Bektaş-ı Velî Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-VIII*. Gaziantep: İksad Yayınevi.
- Tur, S. D., (2012). *Erkânname*. 3. Basım. İstanbul: Can Yayınları.
- Turner, V. (1969). *Liminality and Communitas*, in *The Rituel Process: Structure and Anti-Structure*, Chicago: Aldine Publishing.
- Turner, V., (1969). *Liminality and Communitas*, in *The Rituel Process: Structure and Anti-Structure*, Chicago: Aldine Publishing.
- Türel, İ., (2011) *Türk Sanatında Altı Köşeli Yıldız, "Mührü Süleyman"*. 1. Baskı. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

© Author(s) 2024.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>